

UMAR XAYYOMNING "NAVRO'ZNOMA" ASARIDA MILLIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGI

Abdumalikova Jasmina Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta asrlar Sharq uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri Umar Xayyom qalamiga mansub "Navro'znoma" risolasining falsafiy, tarixiy va tabiatshunoslikka oid xususiyatlari keng ko'lamda tahlil qilinadi. Asarning yaratilish tarixi, undagi Quyosh taqvimi (Taqvimi Jaloliy) bilan bog'liq astronomik asoslar hamda Navro'z bayramining qadimgi ildizlari ilmiy nuqtayi nazardan o'rganiladi. Shuningdek, maqolada risolaning bugungi kunda milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni asrashdagi o'rni hamda undagi ramziy timsollarning falsafiy mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umar Xayyom, Navro'znoma, Taqvimi Jaloliy, Quyosh harakati, Malikshoh, Sharq falsafasi, Navro'z tarixi, madaniy meros.

Insoniyat tamadduni tarixida har bir xalqning o'zligini, tabiatsifat borligini va milliy tafakkur tarzini namoyon etadigan qadriyatlari mavjud. Sharq xalqlari, xususan, Markaziy Osiyo xalqlari hayotida bunday poydevor vazifasini Navro'z bayrami bajarib keladi. Ushbu qadimiy bayramning mazmun-mohiyatini, uning astronomik va falsafiy asoslarini ilmiy jihatdan asoslab bergan nodir manbalardan biri XI-XII asrlarning buyuk qomusi olimi Umar Xayyomning "Navro'znoma" risolasidir. Taniqli ruboiygo'y shoir sifatida shuhrat qozongan Xayyomning ushbu nasriy asari nafaqat o'sha davr etnografiyasi va madaniyatini, balki chuqur tabiiy-ilmiy kashfiyotlarni ham o'zida mujassam etganligi bilan g'oyat qadrlidir.

Umar Xayyom bu risolada nafaqat etnograf, tarixchi, balki bilimdon tabib sifatida ham ko'rinadi. U inson organizmining fasldan faslga o'tganda o'zgarishini hisobga olib, eng kerakli tibbiy maslahatlarni beradi. Masalan, kitobda arpaning ming dardga davo ekanligini bildiruvchi bir necha hikoyalar keltirilgan. Yoki may - uzumdan tayyorlangan ichimlikning foyda va zararlari, uni iste'mol

qilishda nimalarga rioya qilish kerakligi haqida ma'lumot ham berilgan. Bundan anglashiladiki, Umar Xayomning "Navro' znoma" asari nafaqat tarixning obidasi, balki juda ko'p foydali maslahatlarni ilgari surgan ma'naviy tarbiya vositasi hamdir. Umar Xayyom ham «Navro' znoma» asarida Navro'z nishonlanishi haqidagi rivoyatlarini podshoh Jamshid davriga taqaydi. «Jamshid shu kunni (Farvardin oyining boshi) Navro'z atalsin, deb farmon berdi va odamlarga har yili Farvardin oyi kirishini bayram qilishni, uni yangi yil deb hisoblashni buyurdi», - deb yozadi Umar Xayyom.

"Navro'znoma" shunchaki bayram tantanalari bayoni emas, balki aniq astronomik hisob-kitoblarga asoslangan ilmiy xulosalar majmuasidir. Umar Xayyom Isfahonda Sulton Malikshoh tashkil etgan muazzam rasadxonaga rahbarlik qilgan yillarda Quyosh taqvimini isloh qilish ustida ishladi va tarixga **"Taqvimi Jaloliy"** nomi bilan kirgan eng aniq taqvimni yaratdi. Muallif asarning muqaddimasida yozganidek, ushbu risolani bitishdan maqsad - Quyoshning yil boshlanish nuqtasi, ya'ni Hamal (Qo'y) burjiga kirishi hamda kecha va kunduzning tenglashishi hodisasining mohiyatini tushuntirishdir. Xayyom osmon jismlari harakatini chuqur kuzatib, yil fasllarining almashishi shunchaki iqlimiy voqelik emas, balki koinotdagi ulkan tartibot va muvozanatning natijasi ekanini ilmiy tahlil qilib beradi. Navro'z esa aynan mana shu yangilanish, hayot va borliq uyg'onishining ramziy start nuqtasidir. Xayyom risolada tarixiy xotira va afsonalarni sintez qilgan holda, bayramning kelib chiqishini qadimgi shohlar Kayumars va Jamshid nomlari bilan bog'laydi. Risolada keltirilishicha, afsonaviy shoh Kayumars zamon va vaqt hisobini aniqlashni buyurgan. Quyosh o'z aylanma harakatini to'liq yakunlab, yana dastlabki nuqtasiga qaytib kelgan kunni u "Yil boshi" (Soli nav) deb atagan.

Keyinchalik, Peshdodiylar sulolasining ulug' hukmdori Jamshid taxtga o'tirgan kuni ushbu astronomik hodisaga to'g'ri keladi va u buni davlat miqyosidagi rasmiy bayram — **Navro'z (Yangi kun)** deb e'lon qiladi. Xayyom ushbu tarixiy ketma-ketlik orqali Navro'zning sof dunyoviy, tabiat qonuniyatlariga asoslangan bayram ekanini, uning hech qanday diniy aqidaparastlikka aloqasi yo'qligini

ko'rsatib beradi. Bu qarash asarning bugungi kunda ham o'z ilmiy va g'oyaviy qiymatini yo'qotmasligini ta'minlaydi.

"Navro'znoma" asarining o'ziga xos kompozitsion tuzilishi shundan iboratki, muallif Navro'z bayrami kunida podshohlarga taqdim etiladigan o'n xil sovg'a va an'analar ustida to'xtalib, ularning har biriga alohida fasllar ajratadi. Bu fasllarda quyidagi ramzlar va tabiat ne'matlari falsafiy-tibbiy jihatdan chuqur tahlil qilinadi:

Oltin va kumush: Ularning nafaqat boylik yoki podshohlik qudrati, balki kishi ruhiyatiga, jismoniy salomatligiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri (Xayyom bu o'rinda kimyogar va tabib sifatida fikr yuritadi).

May (vino) va arpa: Asarda may — hayotiy quvvat, shodlik va g'amdan qutulish vositasi sifatida tasvirlanadi.

Arpa esa rizq-ro'z, baraka va mo'l-ko'lhilik timsolidir.

Ot va lochin: Bu jonivorlar sadoqat, mardlik, g'alaba va yuksaklik ramzidir. Davlat jilovini ushlagan hukmdor uchun ot hamroh, lochin esa ulug'vorlik timsoli bo'lishi lozimligi uqtiriladi. Muallif ushbu vositalar va ne'matlarni shunchaki sanab o'tmaydi, balki ularning har birida tabiatning inson bilan chambarchas bog'liqligi, borliqning uyg'unlik qonuniyati yotganini ta'kidlaydi. Xulosa qilib aytganda, Umar Xayyomning "Navro'znoma" risolasi shunchaki tarixiy yodgorlik emas, balki Sharq xalqlarining umuminsoniy tafakkur xazinasiga qo'shgan buyuk hissasidir. Asar Navro'z bayramining ilmiy-astronomik asoslarini yaratib berish barobarida, insonni tabiat bilan uyg'un yashashga, har bir yangi kunni ma'nan yangilanish bilan qarshi olishga chorlaydi. Ushbu asarni o'rganish va keng jamoatchilikka targ'ib qilish bugungi kunda globallashuv sharoitida o'z milliy qadriyatlarimiz va madaniy o'zligimizni asrab-avaylashda muhim dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umar Xayyom. "Navro'znoma" (Fors tilidan Sh. Shomuhamedov tarjimasi) – Toshkent: "Mehnat" nashriyoti, 1990. – 88 b.
2. Abu Rayhon Beruniy. "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" – Toshkent: "Fan", 2004.

3. Shomuhamedov Sh. "Umar Xayyom va uning jahonshumul merosi" – Toshkent: "Yozuvchi", 1995.